

IJTIMOYIY TENGSIKLIK TO'G'RSIDA NAZARIY QARASHLAR

Ahmatov Shohruh Alijon o'g'li

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7774362>

ARTICLE INFO

Received: 18th March 2023

Accepted: 26th March 2023

Online: 27th March 2023

KEY WORDS

Jamiyat, tengsizlik, tadqiqot, nazariya, metod, daraja, xususiyat, faoliyat, qatlam, mulk, daromat.

ABSTRACT

Tadqiqotda jamiyatda mavjud ijtimoiy tengsizlik, tabaqalanish kabi masalalarga taqiqotchi olimlarning ta'riflari tarixiy hamda zamonaviy holatlardan kelib chiqib keltirilgan. Bundan tashqari tadqiqotda "Ijtimoiy tengsizlik"ni keltirib chiqaruvchi omillar alohida ko'rsatilgan. Ijtimoiy tabaqalanish odamlar o'rtasidagi tabiiy va ijtimoiy tengsizlikka asoslanishi bu ularning ijtimoiy hayotida namoyon bo'lishi va ierarxik xususiyatga ega ekanligi. U turli ijtimoiy institutlar tomonidan barqaror ravishda tartibga solinishi, doimiy ravishda qayta ishlab chiqarilishi va o'zgartirilishi, bu muhim shartlar har qanday jamiyatning faoliyati va rivojlanishida namoyon bo'lishi turli metodlar bilan ko'rsatilgan.

Ijtimoiy tabaqalanish ierarxik tartibga solingan ijtimoiy qatlamlardan iborat ijtimoiy tengsizlik tizimidir. Muayyan qatlamga mansub barcha odamlar taxminan bir xil pozitsiyani egallaydi va umumiy holat xususiyatlariga ega. Turli sotsiologlar ijtimoiy tengsizlik tabaqalanish sabablarini turlicha izohlaydilar. Marksistik sotsiologiya maktabi, tengsizlikni mulkiy munosabatlarga, ishlab chiqarish vositalariga egalik xususiyati, darajasi va shakli bilan asoslasi, Funkcionista K. Devis, U. Murlarning fikricha, individlarning ijtimoiy qatlamlarga ko'ra taqsimlanishi. Ularning kasbiy faoliyati va jamiyatdagi o'rnining ahamiyatiga bog'lab ular o'z mehnatlari bilan jamiyatda maqsadlariga erishishi bilan bog'laydi.

Sotsiologlarning ta'riflariga to'xtalsak:

1. F. Ogbern va F. Nimkoff: "Shaxslar va guruhlarini ko'proq yoki kamroq barqaror maqom ierarxiyasida tartiblash jarayoni tabaqalanish deb nomlanadi".
2. E. Lundberg: "Tabaqalashtirilgan jamiyat - bu tengsizlik, odamlar o'rtasidagi farqlar bilan ajralib turadigan jamiyat, ular tomonidan "Pastki" va "Yuqori" deb baholanadi".
3. E. Gisbert: "Ijtimoiy tabaqalanish" - bu jamiyatning ustunlik va bo'ysunish munosabati bilan bir-biri bilan bog'langan doimiy toifalar guruhlariga bo'linishi.
4. G. Uilyams: Ijtimoiy tabaqalanish "Baholashning umum e'tirof etilgan asoslariga ko'ra, odamlarning ustunlik-pastlik-tenglik shkalasi bo'yicha reytingini anglatadi.

5. F.Raymond, V.Myurrey: "Ijtimoiy tabaqalanish" - bu jamiyatning "Yuqori va quyi" ijtimoiy birliklarga gorizontali bo'linishi.

6. K.Melvin, M.Tumin: "Ijtimoiy tabaqalanish" har qanday ijtimoiy guruh yoki jamiyatning hokimiyat, mulk, ijtimoiy baholash va ruhiy qoniqish nuqtai nazaridan teng bo'lmagan pozitsiyalar ierarxiyasiga joylashishini" anglatadi.

Sotsiologlar nafaqat ijtimoiy farqlar faktlari bilan, balki ularni ijtimoiy baholash bilan ham shug'ullanadilar.

Bir qator klassik sotsiologlar tabaqalanish muammosini kengroq ko'rib chiqdilar. Masalan, M.Veber, iqtisodiydan tashqari mulkga munosabat va daromad darajasimezonlarga qo'shimcha ravishda taklif qilingan ijtimoiy obro-e'tibor, meros, orttirilgan maqom, ma'lum siyosiy doiralarga tegishlikuch, hokimiyatga ta'sir kabilarni bog'laydi.

AmerikaliksotsiologP.Sorokin tabaqalanish tuzilmalarini uch turgabo'ladi:

Iqtisodiy (daromad va boylik mezonlari bo'yicha);

Siyosiy (ta'sir va kuch mezonlari bo'yicha);

Professional (kasbiy mahorat, ijtimoiy rollarni muvaffaqiyatli bajarishmezonlari bo'yicha).

Strukturaviy funksionalizm asoschisi: T.Parsons bu borada farqlovchixususiyatlarning uchta guruhini taklif qildi:

Odamlarning tug'ilishdan boshlab ega bo'lgan sifat xususiyatlari (millat, oilaviy aloqalar, jins va yosh xususiyatlari, shaxsiy fazilatlari va qobiliyatlari);

Jamiyatda shaxs tomonidan bajariladigan rollar to'plami (ta'lim, mavqe,kasbiy va mehnat faoliyati);

Moddiy va ma'naviy qadriyatlarga ega bo'lish bilan bog'liq xususiyatlar (boylik, mulk, imtiyozlar, boshqa odamlarga ta'sir qilish va boshqarish qobiliyati va boshqalar).

Zamonaviy sotsiologiyada quyidagi ijtimoiy tabaqalanish asosimezonlarini ko'p uchratishimiz mumkin:

Daromad - ma'lum bir davr (oy, yil) uchun naqd pul tushumlari miqdori;

Boylik - to'plangan daromad, ya'ni naqd pul yoki mujassamlangan pul miqdori (ikkinchi holatda ular ko'char yoki ko'chmas mulk shaklidabo'ladi);

Kuch - yordamida o'z irodasini amalga oshirish, boshqa odamlarning faoliyatiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatish qobiliyati va imkoniyati.

Ta'lim - o'quv jarayonida olingan bilim, ko'nikma va malakalar majmui. Ta'lim darajasi ta'lim yillari bilan o'lchanadi;

Nufuz - muayyan kasb, lavozim, kasbning ma'lum bir turining jozibadorligini, ahamiyatini jamoatchilik tomonidan baholash.

Hozirgi vaqtda sotsiologiyada mavjud bo'lgan turli xil ijtimoiy tabaqalanish modellarining xilma-xilligiga qaramay, ko'pchilik olimlar uchta asosiy sinfni ajratib ko'rsatishadi: yuqori, o'rta va quyi. Shu bilan birga, sanoatlashgan jamiyatlarda yuqori sinfnings ulushi taxminan 5-7% ni tashkil qiladi; o'rta - 60-80% va quyi sinf - 13-35%ni.

Bir qator hollarda sotsiologlar har bir sinf ichida ma'lum bir bo'linishni amalga oshiradilar. Shunday tadqiqotchilardan Amerikalik sotsiolog **L. Warner** o'zining tadqiqotida oltita sinfni aniqladi:

Eng yuqori sinf(hokimiyat, boylik va obru-e'tiborning muhim manbalariga ega bo'lgan nufuzli va boy sulolalar vakillari);

Quyi-yuqori sinf(“Yangi boylar” - oliyjanob kelib chiqishi bo'lmagan bankirlar, siyosatchilar);

Yuqori -yuqorio'rta(muvaqqatli ishbiarmonlar, huquqshunoslar, tadbirkorlar, olimlar, menejerlar, shifokorlar, muhandislar, jurnalistlar, madaniyat va san'at arboblari);

Quyi o'rta sinf(xodimlar -muhandislar, xizmatchilar, kotiblarva odatda **“Oq yoqalar”** deb ataladigan boshqa toifalar);

Yuqori - quyi sinf(asosan jismoniy mehnat bilan band bo'lgan ishchilar);

Quyi - quyi sinflarga(kambag'al, ishsizlar, uysizlar, chet ellik ishchilar)ajratadi.

Ijtimoiy tabaqalanishning boshqa tizimalari ham mavjud. Ammo ularning barchasi quyidagilarga to'g'ri keladi: Asosiy bo'lmagan sinflar asosiy sinflardan birining ichida joylashgan qatlamlar va qatlamlarni qo'shish orqali boy va kambag'al paydo boladi.

P.Sorokino'zining “Ijtimoiy harakatchanlik” asarida “Itimoiy makon” va “Geometrik makon” kabi tezislarni aralashtirish yoki solishtirish mumkin emasligini ko'rsatdi. Pastki tabaqali odam badavlat odam bilan jismoniy darajada aloqada bo'lishi mumkin, ammo bu holat ular o'rtasidagi obru-e'tiborni, iqtisodiy yoki kuch tafovutlarini umuman kamaytirmaydi, ya'ni mavjud ijtimoiy masofani kamaytirmaydi. Shunday ekan ular o'rtasida aniq mansabdor, oilaviy, mulkiy yoki boshqa ijtimoiy farqlar mavjud bo'lgan ikki kishi bir xil ijtimoiy makonda qolish imkoniyatiga ega emas. Sorokinning ijtimoiy maydoni uch o'lchovli modelga ega. Uchta kordinata o'qi bilan tavsiflanadi ular; siyosiy maqom, kasbiy maqom, iqtisodiy maqomlardir. Har qanday shaxsning ijtimoiy mavqei (umumiy yoki ajralmas maqomi) ajralmas qismi bu ijtimoiy makonning uchta kordinatasi (x, y, z) bilan ifodalanadi.

Statusning nomuvofiqligi - bu kordinata o'qlaridan biri bo'ylab yuqori maqomga ega bo'lgan shaxs bir vaqtning o'zida boshqa o'q bo'ylab past holat darajasiga ega bo'ladi.

Ta'lim darajasi yuqori bo'lgan shaxslar ijtimoiy maqom tabaqalanishning kasbiy o'lchamiga nisbatan ular kam haq to'lanadigan pozitsiyani egallashlari mumkin va natijada past iqtisodiy maqomga ega bo'ladilar.

Maqom nomuvofiqligining mavjudligi odamlar o'rtasida norozilikning kuchayishiga yordam beradi, buning natijasida ular tabaqalanishni o'zgartirishga qaratilgan tub ijtimoiy o'zgarishlarga yordam beradi.

Xulosa o'rnida: Ijtimoiy tabaqalanish odamlar o'rtasidagi tabiiy va ijtimoiy tengsizlikka asoslanadi, bu ularning ijtimoiy hayotida namoyon bo'ladi va ierarxik xususiyatga ega. U turli ijtimoiy institutlar tomonidan barqaror ravishda qo'llab-quvvatlanadi va tartibga solinadi, doimiy ravishda qayta ishlab chiqariladi va o'zgartiriladi, bu muhim sharthar qanday jamiyatning faoliyati va rivojlanishida namoyon bo'ladi.

References:

1. «Марксистская социология» И.Кареев. Москва 1992г.
2. «Социология» Э.Гидденс Москва 2005г.
3. «Sotsiologiya tarixi» B.Normurodov Toshkent 2010y.